# RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA O‘ZBEKISTONDA ELEKTRON TIJORATNI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

**Yo‘ldosheva Mohlarbegim Muxtarovna**
Tayanch doktorant, Farg‘ona davlat universiteti
E-mail: mohlarbegi.muxtarovna@gmail.com
ORCID: 0009-0003-1474-0931

**Annotatsiya**

*Mazkur maqolada O‘zbekistonda elektron tijorat samaradorligini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Elektron tijoratning milliy iqtisodiyot rivojlanishidagi o‘rni, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar hamda raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron savdo platformalarining rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida elektron tijorat infratuzilmasini rivojlantirish, logistika tizimini takomillashtirish, elektron to‘lovlar xavfsizligini oshirish va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

***Kalit so‘zlar:*** *elektron tijorat, raqamli iqtisodiyot, elektron savdo, logistika, elektron to‘lov tizimi, raqamli marketing, elektron platforma, iqtisodiy samaradorlik.*

## Kirish.

Jahon iqtisodiyotida raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi iqtisodiy munosabatlarning yangi shakllarini vujudga keltirmoqda. Ushbu jarayonlar natijasida elektron tijorat iqtisodiy faoliyatning eng istiqbolli yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Elektron tijorat nafaqat mahsulot va xizmatlarni sotishning zamonaviy usuli, balki iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida samaradorlikni oshirish, xarajatlarni qisqartirish va bozor imkoniyatlarini kengaytirishning muhim vositasi hisoblanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Internet foydalanuvchilari sonining ortishi, mobil texnologiyalarning keng tarqalishi, elektron to‘lov tizimlarining rivojlanishi hamda elektron davlat xizmatlarining joriy etilishi elektron tijoratning rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratmoqda. Shu bilan birga, logistika infratuzilmasining yetarli rivojlanmaganligi, hududlar kesimida internet sifati farqlari, elektron to‘lovlar xavfsizligi va iste’molchilar ishonchi bilan bog‘liq muammolar ham mavjud.

Mazkur holat elektron tijoratni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini chuqur o‘rganish va takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Elektron tijorat ishlab chiqaruvchi va iste’molchi o‘rtasidagi vositachilar sonini qisqartirish orqali mahsulot tannarxini pasaytiradi. Bundan tashqari, bozor geografiyasini kengaytirish, xaridorlarga qulay xizmat ko‘rsatish va savdo jarayonlarini avtomatlashtirish imkonini beradi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijoratning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- savdo xarajatlarining kamayishi;
- mahsulotlarni tezkor realizatsiya qilish;

– iste’molchilar bilan bevosita aloqalarning kuchayishi;
– marketing faoliyati samaradorligining ortishi;
– xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarining kengayishi.

**1-jadval. Elektron tijorat samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar**

| Omillar | Ta’sir darajasi |
|---|---|
| Internet infratuzilmasi | Yuqori |
| Elektron to‘lov tizimlari | Yuqori |
| Logistika xizmatlari | Yuqori |
| Ragamli marketing | O‘rta |
| Normativ-huquqiy muhit | Yuqori |
| Kadrlar salohiyati | O‘rta |

1-jadvalda elektron tijorat samaradorligiga ta’sir etuvchi asosiy omillar va ularning ta’sir darajalari keltirilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, internet infratuzilmasi, elektron to‘lov tizimlari, logistika xizmatlari hamda normativ-huquqiy muhit elektron tijorat rivojlanishiga yuqori darajada ta’sir ko‘rsatuvchi omillar sifatida baholandi. Mazkur omillar elektron savdo jarayonlarining uzluksizligini ta’minlash, iste’molchilarga sifatli xizmat ko‘rsatishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan, internet infratuzilmasining rivojlanganligi elektron savdo platformalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirsa, zamonaviy elektron to‘lov tizimlari moliyaviy operatsiyalarni tezkor va xavfsiz amalga oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, logistika xizmatlarining samaradorligi mahsulotlarni o‘z vaqtida yetkazib berish va mijozlar qoniqish darajasini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Normativ-huquqiy muhitning takomillashuvi esa elektron tijorat subyektlari faoliyati uchun qulay sharoit yaratib, sohada sog‘lom raqobat muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, raqamli marketing va kadrlar salohiyati elektron tijorat samaradorligiga o‘rta darajada ta’sir ko‘rsatadi. Biroq ushbu omillarning ahamiyati ham yuqori bo‘lib, raqamli marketing vositalaridan samarali foydalanish mijozlar sonini oshirish va savdo hajmlarini kengaytirishga yordam beradi. Umuman olganda, elektron tijoratni rivojlantirish va uning iqtisodiy samaradorligini oshirish mazkur omillarning kompleks va o‘zaro uyg‘un rivojlanishiga bevosita bog‘liqdir.

**2-jadval. O‘zbekistonda electron tijorat rivojlanishining SWOT tahlili**

| Kuchli jihatlar (S) | Kuchsiz jihatlar (W) |
|---|---|
| • Internet foydalanuvchilari sonining ortishi | • Logistika infratuzilmasining yetarli rivojlanmaganligi |
| • Elektron to‘lov tizimlarining keng tarqalishi | • Hududlar kesimida internet sifati farqlanishi |
| • Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash | • Elektron savdoga ishonchning yetarli emasligi |
| • Mobil texnologiyalarning rivojlanishi | • Malakali mutaxassislar yetishmasligi |

| Imkoniyatlar (O) | Xavf-xatarlar (T) |
|---|---|
| • Xalqaro bozorlarga chiqish | • Kiberxavfsizlik tahdidlari |
| • Elektron eksport hajmini oshirish | • Xalqaro platformalar bilan raqobat |
| • Investitsiyalar jalb etish | • Firibgarlik holatlarining ortishi |
| • Startap loyihalarni rivojlantirish | • Valyuta kurslari o‘zgarishi |

2-jadvalda O‘zbekistonda elektron tijorat rivojlanishining SWOT tahlili natijalari keltirilgan. Tahlil natijalari elektron tijorat sohasining kuchli va kuchsiz jihatlarini, shuningdek, mavjud imkoniyatlar hamda rivojlanishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan xavf-xatarlarni aniqlash imkonini beradi.

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, internet foydalanuvchilari sonining ortib borishi, elektron to‘lov tizimlarining keng tarqalishi, davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan qo‘llab-quvvatlash choralari va mobil texnologiyalarning jadal rivojlanishi elektron tijoratning asosiy kuchli jihatlari hisoblanadi. Mazkur omillar elektron savdo bozorining kengayishiga, yangi biznes subyektlarining shakllanishiga hamda raqamli xizmatlardan foydalanish darajasining oshishiga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, logistika infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, hududlar kesimida internet sifati va qamrovining farqlanishi, ayrim iste’molchilarda elektron savdoga nisbatan ishonchning yetarli emasligi hamda malakali mutaxassislar yetishmasligi sohaning asosiy muammolari sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu omillar elektron tijorat xizmatlarining sifati va samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

SWOT tahlili natijalari elektron tijorat sohasida katta rivojlanish imkoniyatlari mavjudligini ham ko‘rsatadi. Xususan, xalqaro bozorlarga chiqish, elektron eksport hajmini oshirish, xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb etish hamda innovatsion startap loyihalarni rivojlantirish elektron tijorat bozorining kelgusidagi o‘sishini ta’minlaydigan muhim omillar hisoblanadi.

Biroq elektron tijorat rivojlanishiga kiberxavfsizlik tahdidlari, xalqaro platformalar bilan kuchayib borayotgan raqobat, firibgarlik holatlarining ortishi hamda valyuta kurslaridagi o‘zgarishlar salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli elektron tijoratning barqaror rivojlanishini ta’minlash uchun kiberxavfsizlik tizimlarini takomillashtirish, logistika infratuzilmasini rivojlantirish, iste’molchilar ishonchini mustahkamlash va soha uchun malakali kadrlar tayyorlashga alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

Elektron tijoratni rivojlantirishning tashkiliy mexanizmlari raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron savdo tizimlarining samarali faoliyat yuritishini ta’minlaydigan muhim omillar hisoblanadi. Mazkur mexanizmlar elektron tijorat subyektlari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni kuchaytirish, biznes jarayonlarini optimallashtirish hamda iste’molchilarga ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirishga xizmat qiladi. Elektron tijoratning barqaror rivojlanishi ko‘p jihatdan tashkiliy infratuzilmaning qay darajada shakllanganligi va zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyalashganligiga bog‘liq.

Elektron tijoratni rivojlantirishning asosiy tashkiliy mexanizmlariga elektron savdo platformalarini rivojlantirish, logistika markazlarini tashkil etish, elektron hujjat aylanishini joriy etish, elektron identifikatsiya tizimlarini takomillashtirish hamda raqamli marketing vositalaridan keng foydalanish kiradi.

Birinchidan, elektron savdo platformalarining rivojlanishi ishlab chiqaruvchilar, sotuvchilar va xaridorlar o‘rtasidagi munosabatlarni soddalashtirib, savdo operatsiyalarini tezkor amalga oshirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, logistika markazlarining tashkil etilishi buyurtmalarni tezkor qayta ishlash, saqlash va yetkazib berish jarayonlarini takomillashtirish mijozlar qoniqish darajasini oshiradi. Ayniqsa, hududlarda logistika infratuzilmasini rivojlantirish elektron savdo xizmatlarining qamrovini kengaytirishga yordam beradi.

Uchinchidan, elektron hujjat aylanishi tizimining joriy etilishi biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, vaqt va moliyaviy xarajatlarni qisqartirish hamda hujjatlar bilan ishlash samaradorligini oshirish imkonini beradi. Elektron hujjatlar almashinuvi davlat organlari,

tadbirkorlik subyektlari va iste’molchilar o‘rtasidagi munosabatlarni yanada shaffof va qulay tashkil etishga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, elektron identifikatsiya tizimlarini takomillashtirish elektron tijorat operatsiyalarining xavfsizligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Foydalanuvchilarni masofadan turib ishonchli identifikatsiya qilish, firibgarlik holatlarining oldini olish va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish elektron savdo tizimlariga bo‘lgan ishonchni oshiradi.

Beshinchidan, raqamli marketing vositalaridan samarali foydalanish elektron tijorat subyektlariga yangi mijozlarni jalb qilish, mavjud mijozlar bilan aloqalarni mustahkamlash va bozor ulushini kengaytirish imkonini beradi.

Umuman olganda, elektron tijoratni rivojlantirishning tashkiliy mexanizmlari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning kompleks ravishda takomillashtirilishi elektron tijorat bozorining raqobatbardoshligini oshirish, operatsion xarajatlarni kamaytirish va iqtisodiy samaradorlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

## XULOSA

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida O‘zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi elektron savdo xizmatlariga bo‘lgan talabni oshirmoqda va ushbu sohada samarali tashkiliy hamda iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Tadqiqot natijalari elektron tijorat samaradorligi internet infratuzilmasi, elektron to‘lov tizimlari, logistika xizmatlari, normativ-huquqiy muhit, raqamli marketing hamda kadrlar salohiyatining rivojlanganlik darajasiga bevosita bog‘liqligini ko‘rsatdi. SWOT tahlili natijalariga ko‘ra, mamlakatda elektron tijoratni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar mavjud bo‘lsa-da, logistika infratuzilmasi, kiberxavfsizlik, iste’molchilar ishonchi va malakali mutaxassislar bilan bog‘liq muammolarni bartaraf etish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Shu munosabat bilan elektron tijorat bozorini yanada rivojlantirish maqsadida hududlarda logistika markazlari faoliyatini kengaytirish, elektron to‘lov tizimlari xavfsizligini kuchaytirish, mahalliy elektron savdo platformalarini qo‘llab-quvvatlash, elektron eksport hajmini oshirish hamda raqamli texnologiyalar sohasida malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Mazkur takliflarning amaliyotga joriy etilishi elektron tijorat subyektlari faoliyatining samaradorligini oshirish, aholining raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyot sharoitidagi raqobatbardoshligini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
3. Laudon K.C., Traver C.G. *E-Commerce: Business, Technology, Society*.
4. Ergashxo‘jayeva Sh.J. *Innovatsion marketing*. – Toshkent: Iqtisodiyot.
5. Abduxalilova L.T. *Internet marketing*. – Toshkent: TDIU.